

B.112
4

अथ
भाषापरिच्छेदः
अथवा
कारिकावली

Bhashaparichhedah
or
Kaari Kavali

735

112
4

अथ भाषापरिच्छेदः अथवा आरिवाचकी

112
4

श्रीगणेशाय नमः ॥ देवेन्द्रमौलिमंदारमकरंदकणारुणाः ॥ विमंहरंतुहरेर्वचरेणं वृजैरेणवः १ नूतनजलधररुचयेगोपवधूरीदुकूलचौराव ॥ तस्मै रुचयनमः संसार
महीरुहस्यबीजाय १ इत्येगुणस्तथाकर्मसामान्यसंविशेषकं ॥ समवायस्तथाभावः पदार्थाः सत्तकीर्तिताः २ सित्यपेजोमरुच्छामकाळदिग्दहिनामनः ॥ इत्याप्यथ
गुणारूपं रसो गंधस्ततः परं ३ सूर्यः सूर्यापरिमितिः पृथक्तेवततः परं ॥ संयोगश्च विभागश्च परत्वेचापरत्वे ४ बुद्धिः सुरवंदुखमिच्छाद्वेषायोगुरुत्वकं ॥ इवत्वेह
संस्कारावदृष्टादृष्टवच्च ५ उल्लेख्यतेतोपक्षेपणमाकुंचनेतथा ॥ प्रसारणं च गमनं कर्माण्यतानि पंच ६ भ्रमणं रचनं स्पंदनोर्ध्वज्वलनमेव च ॥ निर्यगमनमप्यत्र
भनदेवत्वमेव ७ सामान्यदिविधं प्रोक्तं परंचापरमेव च ॥ द्रव्यादित्रिकवृत्तिस्तु सत्तापरतयोच्यते ८ पराभिन्ना तु याजातिः सेवापरतयोच्यते ॥ इत्युत्वादिकजाति
परापरतयोच्यते ९ व्यापकत्वात्सरापित्या व्याप्यत्वादपरापि च ॥ अलोमित्युद्वयवृत्तिविशेषः परिकीर्तितः १० धरादीनां कपालादिद्रव्यगुणकर्तृणाः ॥ तेषु जनेषु
संबंधसमवायः प्रकीर्तितः ११ अभावस्तु द्विधा संसर्गान्योन्याभावमेतत् ॥ प्रागभावस्तथा ध्वंसोऽप्येतत्ताभाव एव च १२ एवमेव विध्यमापन्नः संसर्गाभाव
यते ॥ सप्तानामपि साधर्म्यं ज्ञेयत्वाकमुच्यते १३ द्रव्यादयः पंच भावा अनेके समवायिनः ॥ सतां वंतश्च यस्त्वाद्या गुणादिनिगुणक्रियः १४ सामान्यपरिहीनास्तु सर्वज्ञा-
त्वाद्योमताः ॥ पारिमीज्यभिन्नानां कारणत्वं मुदाहृतं १५ अन्यथा सिद्धिः प्रत्यक्षनिवृत्ता पूर्ववर्तिता ॥ कारणत्वं भवेन्नस्यैव विध्यं परिकीर्तितं १६ समवायिकारण
स्वत्वे ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वं ॥ एवं चाधमयत्तेस्तृतीयमुक्ते निमित्ते हेतुत्वं १७ यत्समवेतं कार्यं भवति तत्तत्तु समवायिजनकं तत् ॥ तत्रासन्नं जनकं द्वितीयमाश्रयं
परंतृतीयं स्यात् १८ येन सह पूर्वभावः कारणमादाय वावस्य ॥ अन्यं प्रति पूर्वभावितो तस्य पूर्वभावविज्ञानं १९ जनकं प्रति पूर्ववर्तितामपरिज्ञाय नयस्य गृह्यते ॥
अतिरिक्तमथापि यदेव निवृत्ततावश्यकं पूर्वभाविनः २० एते पंचान्यथा सिद्धादंत्वादि कुमादिभिः ॥ घटादिदंडरूपादि द्वितीयमपि दर्शितं २१ तृतीयं तु भवेद्योमकुला
लजनकोपरः ॥ पंचमोरासभादिस्थादेतेषां वश्यकं स्तरे २२ समवायिकारणत्वं द्रव्यस्यैव विहितं ॥ गुणकर्मभाववृत्तिज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वं ॥ २३ अन्यत्र नि
त्यद्रव्येऽप्यस्मात्तत्त्वमिहोच्यते ॥ सित्यादीनां नवानां तु द्रव्यत्वे गुणयोगिता २४ क्षितिर्जलतपोतजः पवनो मन एव च ॥ परापरत्वमूर्तत्वं क्रियाविशेषाश्रयाश्रमी २५ का
लरवात्मदिशो सर्वगतत्वं परममहत् ॥ सित्यादिपंचभूतानि च त्वारिस्पर्शवृत्तिहि २६ द्रव्यांश्च अतुष्ट्या दथाकाशशरीरिणां ॥ अत्राप्यवृत्तिक्षणिकविशेषगुणरथ
ते २७ रूपद्रवत्वप्रत्यक्षयोगिनः अथ भारज्यः ॥ गुरुणादिरसवती द्योर्नैमित्तिकोद्वः २८ आत्मानो भूतवर्गी अविशेषगुणयोगिनः ॥ यदुक्तं यस्य साधर्म्यं वैधर्म्यमि
तरस्य तत् २९ स्पर्शादयोऽष्टौ वेगारव्यः संस्कारो भूतोरुणाः ॥ स्पर्शादयोऽष्टौ पंचद्रवो वेगश्चेतजसि ३० स्पर्शादयोऽष्टौ वेगश्च गुरुत्वं च द्रवत्वं च ॥ स्तं
रसस्तथा रसो वारिण्यते चतुर्दश ३१ स्निहहीनां गंधयुक्ताक्षिताविते चतुर्दश ॥ सुख्यादिषु च संसर्गकदि सोऽवस्थावनात् ३२ धर्मा धर्मा धर्मा
गुणारते आत्मनस्युः अतुर्दश ॥ संख्यादिषु च कंकालदिशोः शब्दश्चेतश्चरेव ३३ संख्यादयः पंच बुद्धिरिच्छा यतोऽपि चरे ॥ परापरापरत्वसंख्यादि

पंचवेगश्चमानस ३४ तत्रातिनिर्गधहेतुर्नानास्त्वतीमाना ॥ षड्विधस्तुरसस्तत्रगंधस्तुद्विविधोमतः ३५ स्पर्शस्तस्यास्तुविज्ञेयोहनुलाशीतपाकजः ॥
 नित्यानित्यावसादेषानित्यास्यादणुलक्षणा ३६ अनित्याचतदन्त्यास्यात्तेवावयवयोगिनी ॥ साचत्रिधाभवेदेहमिन्द्रियविषयस्तथा ३७ योनिजादिभ
 वेदेहमिन्द्रियघ्राणलक्षणा ॥ विषयोद्युक्तुकादिस्याद्दृष्टाजंतउदाहृतः ३८ वर्णः शुक्लरसस्पर्शोज्ज्वलमधुरशीतलौ ॥ स्नेहसत्रद्रवत्वसांसिद्धिक
 सुदाहृतं ३९ नित्यतादिप्रथमवक्त्रिनुदेहमयोनिजं ॥ इन्द्रियरसनमिधुहिमादिर्विषयोमतः ४० उल्लस्यस्पर्शजस्तुस्यादप्युल्लस्यस्पर्शः ॥ नैमित्तिकेइव
 नुनित्यतादिचपूर्ववत् ४१ इन्द्रियनयनवह्निस्पर्शादिर्विषयोमतः ॥ अणुकजानुछाशीतस्पर्शस्तुपवनेमतः ४२ तिर्यग्गमनवानिषसेयस्पर्शादिलिङ्गकः ॥
 पूर्वववन्तित्यताधुक्तदेहव्यग्निलिङ्गिन्द्रियं ४३ आणादिस्तुमहावातपर्येतोविषयोमतः ॥ आकाशस्तुविज्ञेयोः शब्देवैरिषिकोगुणः ४४ इन्द्रियदुर्भवेष्टो
 त्रमेकः सन्नपुष्पाधितः ॥ जन्यानांजनकः कालो जगतामोश्रयोमतः ४५ परापरत्वधहितुः क्षणादिस्यादुपाधितः ॥ इरांतिकादिर्धहितुरेकानित्यादिगुच्य
 ते ४६ उपाधिर्भेदेकापिप्राच्यादिव्यवहारभाक् ॥ अलेंद्रियाद्यधिष्ठाताकरणहिसकर्तृकं ४७ शरीरस्थनैतन्यभूतेषुव्यभिचारातः ॥ तथात्वेचंद्रियाणामुपयातेकं
 स्मृतिः ४८ मनोपिन तथाज्ञानाधनध्यस्तदाभवेत् ४९ धर्माधर्माश्रयोध्यसोविशेषगुणयोगातः ४९ प्रवृत्त्याधुनमेयोपरथगत्येवसाराथिः ॥ अहंकारस्याश्रयो
 मनोमात्रस्वगोचरः ५० विशुद्ध्यादिरुणवानुबुद्धिस्तुद्विविधोमतः ॥ अनुभूतिस्मृतिश्चस्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ५१ प्रत्यक्षमप्यनुमितिरुतयोपनिनिशब्दे ॥ ध्रुव
 जादिप्रभेदेनप्रत्यक्षंषड्विधमतः ५२ घ्राणस्यगोचरोगंधो गंधत्वादिरपिस्मृतः ॥ नधारस्तरसंयोगास्तथा शब्दोपिचतुर्धुतः ५३ उद्भूतस्पर्शनयनस्पर्शोचरोद्रव्याणि
 तद्देविष्टथस्तसंख्याः ॥ विभागसंयोगपरपरत्वस्नेहद्रवत्वपरिमाणयुक्तं ५४ क्रियाजातियोग्यवृत्तिः समावायश्चतुर्धा ॥ गृह्यातिचक्षुः संवृधादलोकोद्भूत
 पयोः ५५ उद्भूतस्पर्शवद्व्यंगोच्चरः संपिपेत्वचः ॥ रूपांश्चक्षुषोयोग्यं रूपमत्रापिकारणं ५६ द्रव्याध्यस्तत्त्वयोगोमनसाज्ञानकारणं ॥ मनोमाद्यसुखदुःखमिष्टादेषाम
 तिः स्मृतिः ५७ ज्ञानंयन्निर्विकल्पारं तदतीन्द्रियमिष्यते ॥ महत्त्वेषुधेहेतुरिन्द्रियकरणमतः ५८ विषयेन्द्रियसंबंधोव्यापारः संपिपेत्वचः ॥ इव्यंगहस्तुसंयोगस्तु
 त्कलमवायतः ५९ इव्येषुसंवेतानां तथात्त्वमवायतः ॥ तत्रापिसंवेतानांशब्दस्वसमवायतः ६० तद्वत्तीनासंवेतसमवायिनतुम्हः ॥ विरोधणतया तद्दृष्टावतां
 ग्रहोभवेत् ६१ यदिस्यादुपलभ्यतेत्येवयत्रमन्यते ॥ प्रत्यक्षसमवायस्वविशेषणतयाभवेत् ६२ अलोकिकस्तुव्यापारविधिविधुः परिकीर्तितः ॥ सामान्यलक्षणा
 शानुलक्षणायोगजस्तथा ६३ आसत्तिराश्रयाणांतुसामान्यज्ञानमिष्यते ॥ तदिन्द्रियजतद्वर्गोधरागम्यपेक्षते ६४ विषयीयत्वतस्त्वेवव्यापारोज्ञानलक्षणाः ॥ योगजोद्वि
 धः प्रोक्तोयुक्तयुजानभेदतः ६५ युक्तस्वसर्वदाज्ञाने चिंतासहकृतोपरः ॥ व्यभिक्त्युत्संभवात् ॥ ॥ अथानुमानं ॥ ॥ व्यापारस्तुपरामर्शः करणव्याप्तिधीर्भवेत् ॥ ६६
 अनुमायात्तापमानंलिङ्गंनकरणंनहि ॥ अनागतादिलिङ्गेननस्यादनुमितिरुत ६७ व्याप्यस्यपुनरुत्पत्तिरधीः परामर्शोच्यते ॥ अतिः साध्यवदन्यस्मिन्नसंबंधोह
 र्नाह ६८ अथवाहेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना ॥ साध्येनहेतोरकाधिकरणव्यव्याप्तिरुच्यते ६९ सिद्धाधियिषयाश्रय्यासिद्धिर्नविद्यतेसपक्षस्तत्रतत्त्वसमाद
 नुमितिरिष्यते ७० अनेकताविद्वाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः ॥ कालात्ययादिष्टश्रुहेलाभासाश्रयचधो ७१ आद्यः साधारणस्तुत्यादसामधारणकोप

